

بررسی اثر بازارچه‌های مرزی در کیفیت زندگی مناطق روستایی مورد مطالعه: بازارچه مرزی تمرچین پیرانشهر

یعقوب اسفرم^{۱*}، حسن استحکام^۲، مریم شامانیان^۱ و رضا اسدی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۵ آذر ۱۳۹۷

تاریخ دریافت: ۲۸ خرداد ۱۳۹۷

چکیده

در چند دهه اخیر، مفهوم کیفیت زندگی به عنوان یکی از اساسی‌ترین مفاهیم توسعه که به بررسی و ارزیابی رفاه فردی و جامعه می‌پردازد مورد توجه محققان، برنامه‌ریزان و دولت‌ها قرار گرفته است. لذا هدف این پژوهش تحلیل و بررسی اثرات بازارچه مرزی تمرچین روی مؤلفه‌های کیفیت زندگی دهستان پیران می‌باشد. روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر داده‌های میدانی می‌باشد. جامعه آماری در این پژوهش روستاهای دهستان پیران از توابع بخش مرکزی پیرانشهر می‌باشد. براساس روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی تعداد ۳۰۰ پرسشنامه تکمیل شد. یافته‌ها نشان می‌دهد؛ کیفیت آموزش، کیفیت اوقات فراغت، کیفیت سلامت و بهداشت، پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند، یعنی بازارچه مرزی تأثیری روی ارتقای این مؤلفه‌های کیفیت زندگی نداشته است. کیفیت زیرساخت‌ها، اشتغال و درآمد و کیفیت محیط سکونت در حد متوسط ارزیابی شده است و نشان می‌دهد که بازارچه مرزی تا حدودی روی این مؤلفه‌ها تأثیر گذاشته است. همچنین نتایج نشان می‌دهد روستای شین آباد بالاترین و روستای بادآباد پایین‌ترین کیفیت زندگی را دارا می‌باشند.

کلمات کلیدی: امنیت، برنامه‌ریزی روستایی، توسعه پایدار، رفاه، روستاهای مرزی، عدم تعادل

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
(* نویسنده مسئول: Y_esfaram@sbu.ac.ir)

مقدمه

یکی از دغدغه‌های دولت‌ها، سیاستمداران و برنامه‌ریزان توسعه در قرن حاضر، توسعه روستاهاست؛ توسعه هماهنگی که مانع از تمرکز سرمایه در یک منطقه و رشد ناهمگون جامعه گردد و از دید اقتصادی کارا و سودآور باشد. بر همین اساس برای تحقق توسعه روستایی که به نوعی متضمن تقویت یکپارچگی، هویت و امنیت ملی است، ضرورت دارد که مناطق دور افتاده و محروم به لحاظ برنامه‌های توسعه‌ای از حقوق توسعه‌یافتگی برخوردار شوند (طالب و عنبری، ۱۳۸۷).

از جمله مناطقی که باید سطح توسعه‌یافتگی در آن‌ها ارتقاء یابد، مناطق مرزی است. این مناطق به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷). دوری از مراکز تصمیم‌گیری سیاسی کشور، باعث می‌شود این مناطق علاوه بر دوری از مرکز، به دلیل کاستی در قابلیت‌های جمعیتی و صنعتی، کمتر در جریان آثار مثبت برنامه‌های توسعه داخلی قرار می‌گیرند، لذا این مناطق از محرومیت شدیدی رنج می‌برند و این مسئله سبب تشدید محرومیت و در حاشیه قرار گرفتن این مناطق و قرار نگرفتن آنها در مسیر امواج آمایشی توسعه کشور می‌گردد (عندلیب، ۱۳۸۰). یکی از برنامه‌های توسعه روستایی پویا کردن اقتصاد نواحی مرزی است که به عنوان یک شاخص اصلی در برقراری ارتباط بین کشورهای همسایه و نیز بهبود امرار معاش مردم مرزنشین بشمار می‌رود، بدین معنی که از این طریق مردم ساکن در نواحی مرزی کشورهای همسایه می‌توانند در کنار هم و با هم (از طریق بازارچه مرزی) از فرصت‌ها و منابع مشترک استفاده نمایند و این امر می‌تواند منجر به دوستی و تفاهم طرفین، امنیت و رونق اقتصادی و توسعه، ایجاد فرصت‌های شغلی و شکل‌گیری یک نوع مزیت نسبی در مناطق مرزی گردد (چاندویت^۱، ۲۰۰۴).

بازارچه مرزی، محوطه‌ای است محصور، واقع در نقاط مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا که اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت داد و ستد در این بازارچه‌ها عرضه نمایند (گزارشات وزارت امور اقتصاد و دارایی، ۱۳۸۱). به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران فرآیند یکپارچگی و همکاری‌های بین مرزی، نظم اقتصادی و توسعه فضایی مناطق مرزی را تغییر می‌دهد. شهرهای نواحی مرزی که اغلب در مناطق پیرامونی قرار دارند و به لحاظ اقتصادی شرایط نامساعدی دارند، در اثر همکاری‌های بین مرزی، این شهرها نقطه ارتباط کشورها با یکدیگر از نظر زیرساخت‌های حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری‌های ارتباطی عمل می‌کنند. همکاری بین مرزی موجب رونق و جمعیت‌پذیری و جذب سرمایه‌گذاری‌ها در این شهرها می‌گردد و اهمیت استراتژیکی این شهرها و تبدیل شدن آن‌ها را به مراکز اقتصادی را آشکار می‌سازد، و تصمیم‌گیران سیاسی را به تجدیدنظر در روابط خود با این شهرهای مرزی و پیرامونی وادار می‌کنند، تا زمینه توسعه و رشد این شهرها و مناطق پیرامونی را فراهم سازد. در واقع این شهرها به عنوان دروازه‌های اصلی ورودی کشورها به نواحی بین‌المللی هستند و می‌توانند به مناطق ارتباطی مهمی بدل شوند (واندر و بات^۲، ۱۹۹۵، به نقل از موسوی، ۱۳۹۲). استان آذربایجان غربی با

1- Chandoevit
2- Vander and Boot

دو کشور ترکیه و عراق دارای مرز مشترک است. مرزهای عراق به علت تحمیل جنگ هشت ساله این کشور به ایران باعث شد تا مرزنشینان ایران زیاد تحت تأثیر تحولات آن سوی مرزها قرار نگیرند. اما با پایان جنگ تحمیلی این موضوع روند رو به مثبت گرفت. همین امر متأثر از یک جریان خاص دوطرفه است که در قالب بازارچه مرزی تمرچین در جنوب غربی آذربایجان غربی خودنمایی می‌کند. این بازارچه در ۱۱ کیلومتری شهرستان پیرانشهر در نقطه مشترک مرزی بین ایران و عراق در محل روستای تمرچین واقع گردیده است و سهمیه پیمان ارزی آن ۲۰ میلیون دلار می‌باشد (موسوی، ۱۳۹۲). هدف از این تحقیق سنجش سطح کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی واقع در اطراف بازارچه تمرچین و همچنین سنجش ابعاد مختلف کیفیت زندگی در این روستاها می‌باشد.

پژوهش‌های مختلفی به بررسی کیفیت زندگی در نواحی روستایی و عوامل تأثیرگذار بر آن پرداخته‌اند. اما سنجش اثر بازارچه مرزی در کیفیت زندگی نواحی روستایی کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه به نتایج برخی از این پژوهش‌ها اشاره خواهد شد:

بدری و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «سنجش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان جعفرابای جنوبی شهرستان ترکمن» نشان می‌دهند که بالاترین میزان رضایت از کیفیت زندگی در قلمروهای کیفیت تعامل و همبستگی اجتماعی و کیفیت امنیت و کمترین میزان آن نیز در قلمروهای اشتغال و درآمد و گذران اوقات فراغت وجود دارد. از میان ۸ قلمرو، فقط در دو قلمرو اشتغال و درآمد و گذران اوقات فراغت، از میانگین پایین‌تر است. لیکن در مجموع، شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در این منطقه بالاتر از میانگین ارزیابی می‌شود. از این رو می‌توان گفت با توجه به تأثیرگذاری عوامل اجتماعی، فرهنگی و محیطی در کیفیت زندگی، سطوح متفاوتی از شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در جوامع مختلف وجود دارد.

باسخا و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان رتبه‌بندی شاخص کیفیت زندگی در استان‌های کشور صورت به این نتیجه رسیدند که با وزن‌دهی به مؤلفه‌های مختلف در تحلیل عاملی، مؤلفه‌های اقتصادی در شاخص کیفیت زندگی، اهمیت بیشتری در تعیین جایگاه کلی استان‌های مختلف خواهد داشت. همچنین استان‌های مرکزی و فارس، به ترتیب در حوزه شاخص‌های محیطی و شاخص‌های اجتماعی بیشترین رشد جایگاه را دارا می‌باشند که بیانگر مطلوب بودن وضعیت دو استان مذکور در شاخص‌های محیط‌زیست و شاخص‌های اجتماعی دارد. لذا در برنامه‌ریزی توسعه برای استان‌های مختلف کشور بایستی به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها از یک طرف و تنگناها و محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی از طرف دیگر مد نظر قرار گیرد.

رضوانی و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان) با مقایسه نتایج کیفیت عینی و ذهنی زندگی در شهر نورآباد به این نتیجه رسیدند که ۲۵ درصد خانوارها در حالت بهزیستی و ۳۰/۱ درصد در حالت محرومیت قرار دارند، در حالی که ۲۴/۴ درصد آنها در حالت ناهماهنگی و ۲۰/۴ درصد در حالت انطباق قرار گرفته‌اند. هر چند که همبستگی بین ابعاد عینی و ذهنی زندگی بالا نیست، اما به‌طور کلی، یافته‌های تحقیق اهمیت مطالعه همزمان ابعاد عینی و ذهنی کیفیت زندگی را نشان می‌دهد، که می‌تواند به پیشبرد مطالعات کیفیت زندگی شهری کمک نماید.

افتخاری و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی، نمونه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه، به ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه بر توسعه نواحی روستایی پیرامون پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، بازارچه مرزی ثلاث باباجانی موجب کاهش فقر و نگهداشت جمعیت و افزایش درآمد و سطح رفاه روستائیان شده است.

مطالعاتی نیز توسط پژوهشگران غیرایرانی صورت گرفته است که تا حدودی همسو با تحقیق حاضر است. نتایج تحقیقاتی لی پائوپه و همکاران^۱ (۲۰۰۴) در تحقیقی با عنوان بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی تجارت مرزی و تأثیر آن در افزایش استانداردهای سطح زندگی مردم، در سه ایالت کشور لائوس نشان می‌دهد که این تحقیق در چند قسمت تهیه شده که در قسمت اول به چارچوب‌های سیاسی تجارت و اقتصاد در نواحی مرزی، در قسمت دوم به کالای تولید شده در منطقه مورد مطالعه و چگونگی صادر شدن آن و سپس به آنالیز اثرات تجارت مرزی بر روی استانداردهای سطح زندگی مردم این نواحی می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، تجارت مرزی در افزایش تنوع و کیفیت کالا، ایجاد اشتغال به‌طور کلی افزایش استانداردهای زندگی این ایالت‌های سه‌گانه مؤثر بوده است. چن و همکاران^۲ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «لهاسا: شهرنشینی در مناطق مرزی چین» به بررسی وضعیت توسعه شهر لهاسا می‌پردازد و نتیجه می‌گیرند که توسعه لهاسا از سال ۲۰۰۵ به دلیل حضور مکانیزم بازار مرزی و وجود گردشگران و مسافران است. ژو و همکاران^۳ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه گردشگری و مرزهای محلی در روستاهای باستانی در چین» به بررسی اثرات توسعه توریسم در روستاهای مرزی پرداخته‌اند و معتقدند که توسعه توریسم در مناطق مرزی چشم‌اندازهای جدیدی را ایجاد می‌کند که به تقویت جوامع محلی می‌انجامد.

قرن‌ها است که انسان به‌طور ذاتی به دنبال یک زندگی خوب بوده و در این راستا برای بهبود شرایط زیست خود سعی کرده که از استعدادها، توانایی‌ها و ظرفیت‌های خود و محیط اطراف خود، حداکثر بهره‌برداری را بنماید. کیفیت زندگی مفهومی اجتماعی است که افراد جامعه به آن معنا می‌بخشند. کیفیت زندگی به عنوان معیاری برای سنجش میزان برآورده شدن نیازهای روحی و روانی و مادی جامعه تعریف شده است و در این زمینه کیفیت زندگی روستایی نیز به مفهوم چگونگی شرایط و وضعیت زندگی خانواده‌های روستایی بیان شده است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰). اصطلاح کیفیت زندگی تا اندازه‌ای مبهم است. از یک سو کیفیت زندگی فردی به عنوان پنداشتی از چگونگی گذران فرد مطرح می‌شود و از بعد کلی‌تر کیفیت زندگی موقعیت‌های زندگی حول یک عامل را شامل می‌شود: موقعیت‌هایی نظیر محیط پیرامونی و یا فرهنگ در یک جامعه معین (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۰). زان^۴ (۱۹۹۲) کیفیت زندگی را درجه رضایت در تجارب زندگی فرد می‌داند وی ذکر می‌کند کیفیت زندگی، شامل رضایت از زندگی در تصور از خود و فاکتورهای اجتماعی و اقتصادی است. کیفیت زندگی مفهومی پیچیده و چند بعدی است که از مؤلفه‌های چون زمان و مکان و نیز ارزش‌های فردی و اجتماعی تأثیر می‌پذیرد و از این رو، از دیدگاه افراد و گروه‌های مختلف، با معانی

1- Paupe et al

2- Chen et al

3- Niebuhr and Stiller

1- Zan

گونگونگی همراه است. برخی آن را با قابلیت‌های زیست‌پذیری یک ناحیه، برخی دیگر اندازه‌ای برای میزان جذابیت، برخی نیز رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایت‌مندی و مواردی از این دست تعبیر کرده‌اند (اپلی و منن^۱، ۲۰۰۸). کیفیت زندگی را رضایت کلی فرد از زندگی یا وضعیت محیطی زندگی مردم و نیز شرایط شخصی افراد می‌توان تعریف کرد (فرجی سبکیار و همکاران، ۱۳۹۰). مفهوم کیفیت زندگی تا اندازه مبهم است چون در برگیرنده یک سری ابعاد و شاخص‌های ذهنی و عینی است و شاخص‌های عینی بیشتر قابل‌سنجش و اندازه‌گیری هستند و به نوعی می‌توان آنها را به شکل کمی نشان داد. اما شاخص‌های ذهنی ادراکی هستند و به صورت کیفی می‌توان آنها را بیان کرد.

بررسی منابع مربوط به کیفیت زندگی نشان می‌دهد که در خصوص مفهوم کیفیت زندگی با تعدد تعاریف مواجه هستیم. این امر می‌تواند ناشی از سه عامل مختلف باشد: یکی چند بعدی بودن این مفهوم است، دیگری کاربرد آن در حوزه‌های حرفه‌ای متفاوتی چون پزشکی، جغرافیای انسانی، روانشناسی و اقتصاد و جامعه‌شناسی می‌باشد. در نهایت عامل سوم سطح تحلیل است که می‌تواند مربوط به عاملان، فرایندها، موقعیت‌ها و یا ساختارها باشد (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۰). پسیون^۲ (۱۹۹۹)، کیفیت زندگی را این‌گونه تعریف می‌کند «اصطلاح کیفیت زندگی به‌طور کلی به وضعیت محیطی که مردم در آن زندگی می‌کنند مثل آلودگی، کیفیت مسکن، درآمد و اشتغال پایدار و همچنین به برخی صفات و ویژگی‌های خود مردم مثل سلامت و میزان تحصیلات اشاره دارد». کیفیت زندگی اشاره به استانداردهای خاص پذیرفته شده پیشرفت و توسعه انسانی و رضایت ما از این استانداردهای تأثیرگذار بر زندگی است. امروزه بهبود کیفیت زندگی، هدف توسعه در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی است و آینده بشر متکی بر درک بهتر سازه‌هایی خواهد بود که بر کیفیت زندگی تأثیرگذارند. «کیفیت» اصطلاحی است که برای بیان توسعه رفاه در یک جامعه، بکار می‌رود. به بیان ساده‌تر می‌توان گفت تسهیلات رفاهی منعکس‌کننده شرایط زندگی و کیفیت زندگی افراد هستند. طی چند دهه اخیر، در بسیاری از کشورها کیفیت زندگی به مثابه هدف اصلی توسعه جامعه بر سیاست‌گذاری‌ها تأثیرگذار بوده است (اسمیت^۳، ۲۰۰۲). سازمان بهداشت جهانی در تعریف و تبیین کیفیت زندگی به سلامت فیزیکی، وضعیت روانی، سطح استقلال، روابط اجتماعی و رابطه آن‌ها با ویژگی‌های محیط همراه با هم، توجه کرده است (حریرچی و همکاران، ۱۳۸۸). کیفیت زندگی، به نوعی بیانگر وضعیت افراد ساکن در یک کشور یا منطقه می‌باشد.

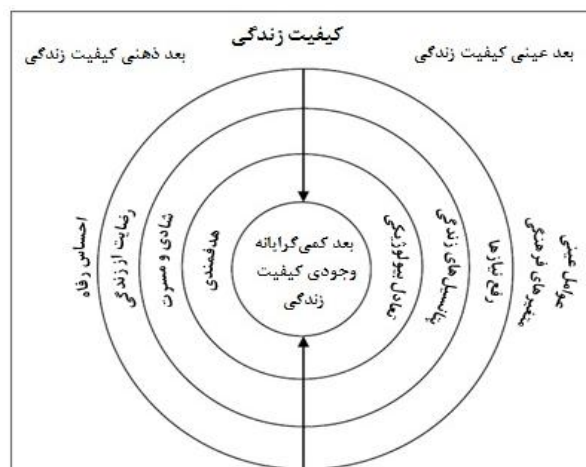
نظریات اولیه مربوط به کیفیت زندگی، بیشتر بر نگرانی‌ها و اولویت‌های فردی تأکید داشتند، اما در سال‌های اخیر مباحث نظری، از فرد محوری به سمت نگرانی‌های اجتماعی نظیر امنیت، آزادی، گستردگی کیفیت زندگی و ساختار و کیفیت روابط اجتماعی افراد در جامعه تغییر یافته است. بنابراین یکی از مشخصات اصلی و بنیادی کیفیت زندگی چند بعدی بودن آن است که بر این امر تمام متخصصان دنیا توافق دارند و به‌رغم اینکه تمام محققان در شناسایی این ابعاد تلاش‌های فراوانی کردند، ولی باز اختلاف دارند اما روی هم رفته می‌توان گفت که نقاط مشترک آن‌ها بیشتر از اختلاف‌شان است. ابعاد دوگانه کیفیت زندگی بعد عینی و بعد ذهنی می‌باشد. معیارهای بعد عینی عمدتاً قابل‌لمس‌اند

1 - Epley and Menon

2 - Pacione

3 - Schmitt

و جنبه‌های قابل تایید زندگی چون شرایط اقتصادی و اجتماعی را در بر می‌گیرند. به عبارتی دیگر این بعد رابطه فرد را با شرایط خاص زندگی فرد، از جمله امکانات لازم برای برخورداری از یک زندگی سالم و راحت تعریف می‌کنند (مختاری و نظری، ۱۳۸۹). کیفیت عینی زندگی شرایط بیرونی زندگی را نشان می‌دهد (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۲). این سنجه‌ها که بیشتر متمرکز بر امکانات مادی است، عمدتاً متکی بر ترازهای درآمد ملی، میزان رضایت شغلی، میزان ارضاء و پاسخگویی به نیازهای جامعه و نظایر آن است. شاخص‌های رویکرد ذهنی برای توصیف شیوه‌هایی که مردم اوضاع اطرافشان را درک و ارزیابی می‌کنند طراحی شده‌اند هم‌چون رضایت از شغل (احمدی، ۱۳۸۸). این دسته بر اساس چگونگی درک و توصیف مردم از وضع خود استوار می‌باشد. وینگوتو، مدلی را به نام تئوری تلفیقی کیفیت زندگی در سال ۲۰۰۳، مطابق شکل ۱ ارائه کرد.

شکل ۱. مدل تلفیقی کیفیت زندگی

منبع: وینگوتو و همکاران^۱ ۲۰۰۳

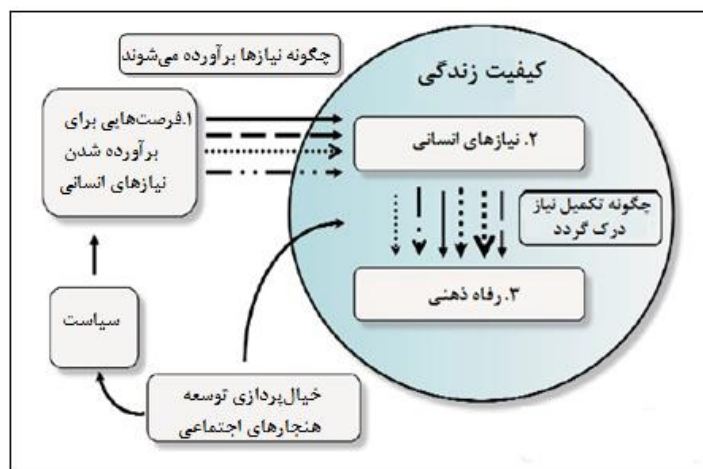
این مدل بیان می‌کند که ماهیت زندگی می‌تواند شامل طیفی از ذهنیات تا عینیات باشد که این طیف دربرگیرنده احساس رفاه، رضایت از زندگی، تعادل بیولوژیکی، درک توانایی‌های خود، تحقق نیازها و عوامل عینی از قبیل درآمد، وضعیت ازدواج و یا تحصیلات باشد. به طور کلی این مدل بیان می‌کند که کیفیت زندگی شامل سه بعد اساسی ذهنی، عینی، بعد وجودی یا هستی‌گرایانه است که هر یک در تعامل با دیگری است. بعد ذهنی کیفیت زندگی نشان‌دهنده چگونگی ارزیابی و احساس فرد در مورد زندگی است. در این بعد هر فرد چگونه زیستن خود و احساسش از زندگی را ارزیابی می‌کند. در بعد وجودی یا هستی‌گرایانه، چگونه خوب بودن زندگی هر فرد در سطحی عمیق‌تر بیان می‌شود. این بعد تناسب و توازن فردی را در سطحی عمیق‌تر منعکس می‌کند و در بعد عینی کیفیت زندگی این واقعیت که زندگی فرد چگونه به وسیله جهان خارج و محیط‌های اطراف درک و تفسیر می‌شود و تبیین می‌گردد. بنابر بررسی‌های فاهیه^۲

1- Ventegots et al

2- Fahey

(۲۰۰۴) امروزه می‌توان سه رویکرد عمده به کیفیت زندگی را شناسایی کرد:

- نگرش خردنگر به کیفیت زندگی که کیفیت زندگی را به شرایط افراد مربوط می‌داند.
- نگرش چندبعدی که به توصیف حوزه‌های چندگانه کیفیت زندگی و همچنین تأثیر متقابل این حوزه در یکدیگر می‌پردازد.
- نگرش عینی و ذهنی که جنبه ذهنی به افراد کمک می‌کند تا تعریفی از هویت، آرمان‌ها، و جهت‌یابی زندگی‌شان ارائه کنند و این جنبه زمانی با ارزش است که با شرایط عینی زندگی همراه شود (شاک اسمیت و همکاران^۱، ۲۰۰۶).
- در مواردی نیز کیفیت زندگی به عنوان تعامل نیازهای انسان و درک ذهنی تکمیل آنها، غیرمستقیم از طریق فرصت‌های موجود برای مواجه شدن با آنها، نشان داده شده است (شکل ۲).
- فرصت‌هایی برای برآورده شدن نیازهای حال و آینده انسانی شامل مسکن، سرمایه اجتماعی و طبیعی و زمان.
- نیازهای انسان شامل: امرار معاش، تولید مثل، امنیت، مهربانی، فهم، مشارکت، فراغت، معنویت، خلاقیت، هویت و آزادی.
- رفاه ذهنی (شادی، سودمندی و رفاه) برای افراد و یا گروه‌ها (کاستانزا و همکاران^۲، ۲۰۰۸).

شکل ۲. فرآیند شکل‌گیری کیفیت زندگی

منبع: کاستانزا و همکاران، ۲۰۰۸

¹ - Shucksmith et al

² - Costanza et al

بازارچه مرزی و کارکردهای آن

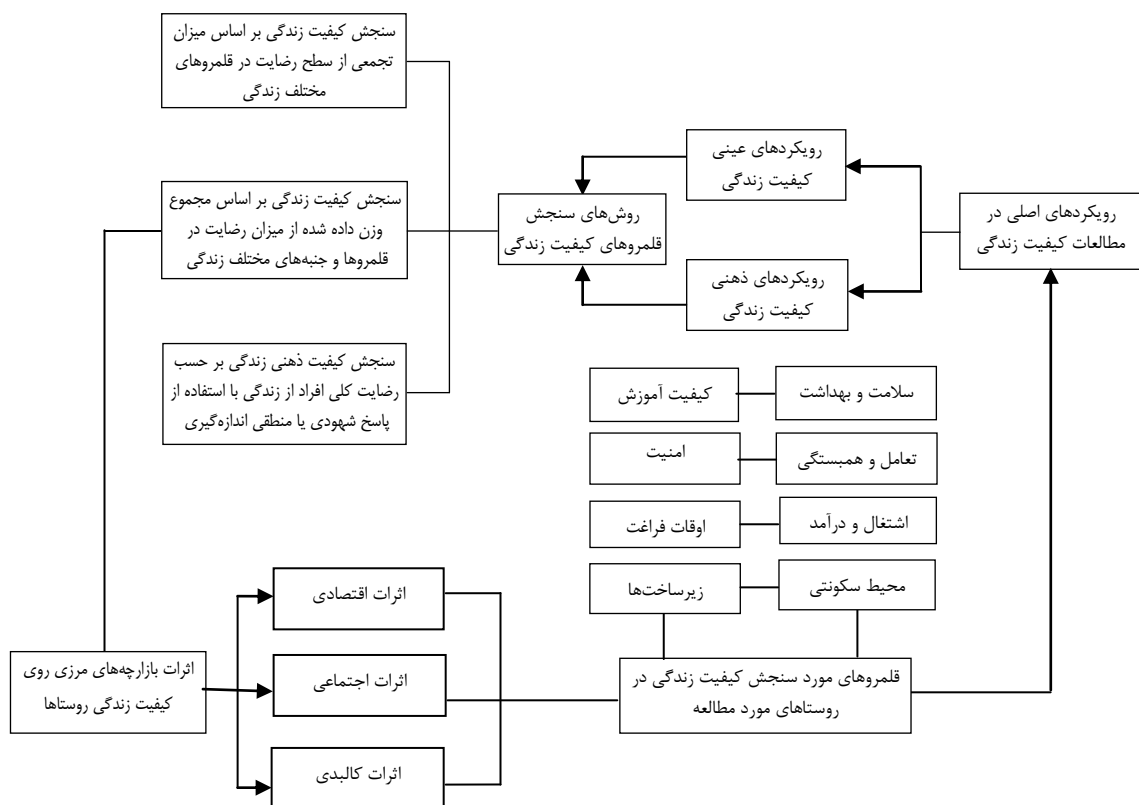
امروزه تجارت به عنوان موتور رشد و توسعه معرفی شده است. کشورهای در حال توسعه برای رسیدن به توسعه لازم است که به دنبال حضور جدی‌تر در تجارت جهانی باشند. از جمله روش‌های حضور در تجارت جهانی گسترش مبادلات منطقه‌ای بین کشورها می‌باشد. ایجاد بازارچه‌های مرزی از راهکارهای مؤثر در گسترش مبادلات بین منطقه-ای است. در حال حاضر، در مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین از طریق مبادلات مرزی (بازارچه‌ها) تأمین می‌شود. اینگونه مبادلات به‌رغم غیررسمی و محلی بودن، نقش پراهمیتی در مبادلات میان کشورهای همسایه دارند و باعث بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی می‌شوند (مراتب، ۱۳۸۴). بازارچه مرزی، محوطه‌ای است محصور واقع در نقطه صفر مرزی و در جوار گمرکات مجاز به انجام تشریفات ترخیص کالا قرار دارند و اهالی دو طرف می‌تواند کالا و محصولات مورد نیاز خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات در این بازارچه‌ها عرضه نماید (ایران، ۱۳۷۸).

به‌طور کلی بازارچه‌های مرزی با اهدافی همچون ایجاد زمینه‌های اشتغال؛ تأمین نیازهای کالایی مردم مناطق مرزی؛ کاهش قاچاق؛ تثبیت جمعیت مرزنشین در نواحی مرزی و افزون‌سازی ضریب امنیت ملی در نقاط استراتژیک؛ رونق بخشیدن به اقتصاد مناطق مرزنشین؛ و قوف بر امکانات بالقوه تجاری کشورهای همسایه و گشودن باب مراودات تجاری با کشورهای همسایه پدید آمدند (آیین‌نامه بازارچه‌های مرزی، ۱۳۷۱). برخی از اقتصاددانان بر این باورند که باز شدن مرزهای کشورهای همسایه به روی یکدیگر و گسترش داد و ستد برون مرزی، منابع اقتصادی ملت‌ها را به سوی فعالیت‌هایی که بهره‌وری بالاتری دارند، هدایت نموده و روند رشد و توسعه آن‌ها را سرعت می‌بخشد (حقیقی، ۱۳۸۸). با توجه به منابع انسانی، طبیعی و شرایط جغرافیایی و سیاسی، مناطق مرزی در فرآیند توسعه ملی می‌تواند از طریق طرح نظام‌مند و هماهنگ، برنامه‌ریزی مبتنی بر منابع منابع محلی را در اولویت قرار داد. نتیجه اینکه با توسعه مناطق مرزی مسائل متعددی را باید در فرایند طراحی و اجرا توسعه همه‌جانبه در نظر گرفت؛ از جمله با توجه به شرایط خاص این مناطق، ارتباط آنها با مسائل ملی از یک طرف و چگونگی توسعه کشورهای مجاور از سوی دیگر (توسعه منطقه-ای) یا تأثیرات متقابل و برقراری تعادل مدام بین مسائل توسعه و امنیت به دفعات می‌توان اشاره کرد (عندلیب، ۱۳۸۰).

بازارچه‌های مرزی از راه‌کارهای مؤثر در گسترش مبادلات بین منطقه‌ای است. در حال حاضر، در مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین از طریق مبادلات مرزی (بازارچه‌ها) تأمین می‌شود. مبانی نظری تحقیق بر اساس مدل مفهومی ارائه شده در شکل ۳ می‌باشد.

مواد و روش‌ها

رویکرد کلی این پژوهش از نوع پژوهش‌های کمی و از نظر شیوه گردآوری داده‌ها مبتنی بر داده‌های کتابخانه-ای - اسنادی و پیمایش میدانی است. نخست برای شناسایی شاخص‌های سنجش کیفیت زندگی و نماگرهای مرتبط با آن‌ها با تأکید ویژه مناطق روستایی از مطالعات مرتبط با حوزه تخصصی بهره‌گیری شد. بر این اساس ۸ مؤلفه مطرح در این زمینه شناسایی شد و مبنای طراحی پرسشنامه به عنوان ابزار اصلی تحقیق در مطالعات میدانی - قرار گرفت (جدول ۱) که بر اساس آن داده‌های مورد نیاز از محدوده مورد مطالعه گردآوری شده است.

شکل ۳. مدل مفهومی تحقیق

در این تحقیق بازارچه‌ی مرزی تمرچین پیرانشهر و روستاهای پیرامون (دهستان پیران) به عنوان جامعه آماری مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. برای برآورد تعداد روستای نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده گردید. در این روش ابتدا عناصر جامعه به چند طبقه تقسیم گردید و ملاک‌های انتخاب روستاهای نمونه با توجه به؛ موقعیت جغرافیایی، نزدیکی و فاصله زمانی آن‌ها به بازارچه تمرچین، تغییرات جمعیتی این روستاها در دوره‌های قبل و بعد از تأسیس بازارچه، قرارگیری روستاها در حوزه نفوذ بازارچه و تحقیقات میدانی محقق می‌باشند (جدول ۲). سپس با توجه به میزان جمعیت و تعداد افراد سرپرست خانوار روستاهای نمونه که در سن فعالیت بوده و در بازارچه فعالیت دارند مسئولین بازارچه و شورای روستای اقدام به توزیع پرسشنامه شده است. برای تعیین برآورد نمونه در سطح روستاهای انتخابی از فرمول کوکران استفاده گردید. لذا با توجه به فرمول کوکران تعداد نمونه ۲۶۷ نفر می‌باشد که برای انجام دقیق‌تر کار تعداد ۳۰۰ پرسشنامه تکمیل شد.

جدول ۱. تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

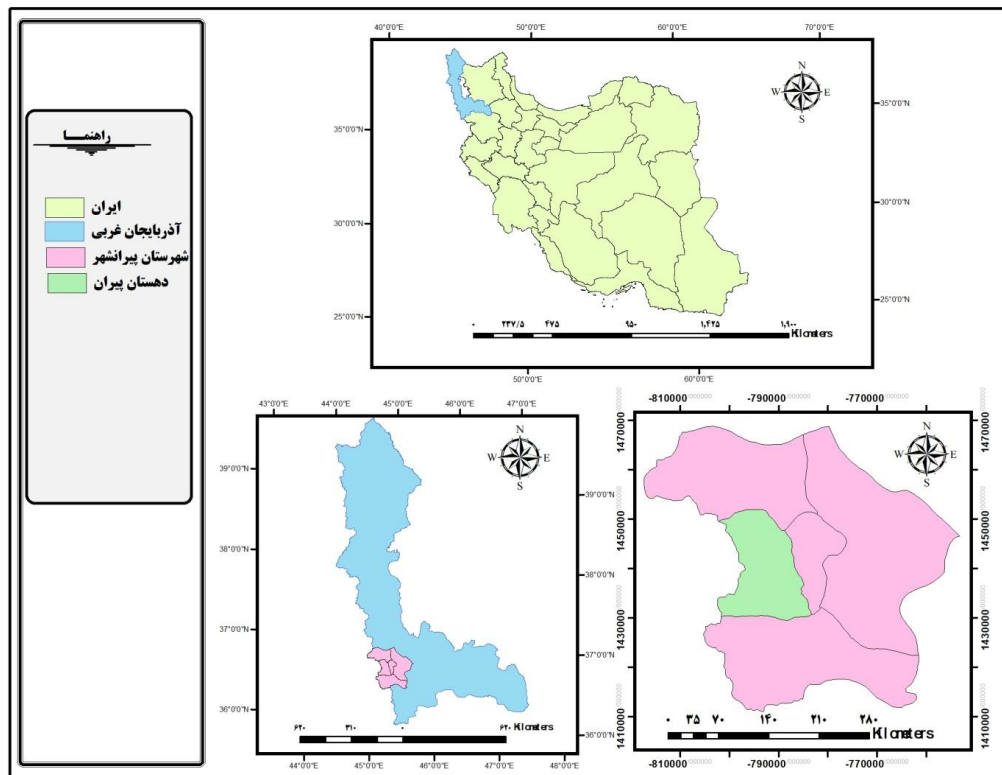
مؤلفه‌های کیفیت زندگی	گویه‌ها
کیفیت آموزش	نوسازی و بهبود کیفیت ساختمان مدارس، دسترسی دانش‌آموزان به مدرسه (فاصله)، استفاده از معلمان خوب و با تجربه، وجود کتابخانه، آزمایشگاه و تجهیزات مرتبط در مدارس، وسایل گرمایشی و سرمایشی مدارس
کیفیت امنیت	اتحاد و انسجام میان ساکنین و دوری از نزاع و کشمکش، امنیت عمومی روستا (مزاحمت، دزدی، اشرار)، دسترسی به پاسگاه پلیس در مواقع ضروری، روشنائی معابر روستا در شب
کیفیت اوقات فراغت	امکانات ورزشی (زمین ورزش و بازی)، امکانات فرهنگی و هنری (کتابخانه و فرهنگسرا)، توان انجام مسافرت سالانه به همراه خانواده راه ارتباطی روستا، دسترسی به شهر و وجود وسایل حمل و نقل عمومی، آب آشامیدنی سالم روستا، جایگاه توزیع مواد سوختی (نفت)، خدمات مالی و اعتباری (بانک، صندوق قرض‌الحسنه)، شبکه فاضلاب و وضعیت بهداشت محیط و دفع پسماندها، شبکه برق روستا، شبکه گازرسانی روستا، تلفن و مخابرات در روستا، معابر و گذرهای پاکیزه و تمیز داخل روستا، میزان سرزندگی و شادابی در فضای روستا
کیفیت محیط سکونتی	کیفیت و نوساز بودن منازل مسکونی، وجود تسهیلات مناسب در منازل (حمام، سیستم گرمایشی و سرمایشی)، استفاده از مصالح مقاوم و مناسب در ساخت منازل، امنیت در برابر مخاطرات محیطی (سیل، زلزله، طوفان)، پرهیز از ساخت خانه‌های روستا در اراضی شیب‌دار و خطرناک، شکل ظاهری، فرم و زیبایی و نورگیری و روشنائی منازل، وجود جانوران موذی (موش، مگس، موربانه) و مشکلات ناشی از آن
کیفیت سلامت و بهداشت	مصرف هفتگی مواد پروتئینی (گوشت قرمز، ماهی) در برنامه غذایی، مصرف هفتگی سبزیجات و میوه در برنامه غذایی، خدمات و مراکز بهداشتی و درمانی، اجتناب از اعتیاد به مواد مخدر، وضعیت بیمه‌های درمانی
کیفیت اشتغال و درآمد	رضایت از میزان درآمد، امید به آینده شغلی و پیشرفت در این شغل، توانایی پس‌انداز، رضایت از نوع شغل، سلامت جسمی برای انجام فعالیت شغلی مورد نظر، تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا، امکان ایجاد شغل برای جوانان تحصیل کرده، امنیت شغلی (برخورداری از بیمه شغلی و بازنشستگی)
کیفیت تعامل و همبستگی اجتماعی	وجود روحیه کار گروهی و کمک به یکدیگر، مشارکت در کارهای عمومی روستا، وجود روابط صمیمانه بین همسایگان، پابندی اهالی روستا به آداب و رسوم قومی و سنت‌های مذهبی، مشارکت و همکاری و کمک در برگزاری مراسم شادی و عزای یکدیگر، مشورت اهالی با یکدیگر در کارهای مهم و اهمیت دادن به نظرات هم، میزان علاقه و دلبستگی و تعلق به زندگی در این روستا

منابع: فرجی سبکیار و همکاران (۱۳۹۰)، پورطاهری و همکاران (۱۳۹۰)، صالح پور و جلالیان (۱۳۹۶) و مطالعات میدانی نگارندگان (۱۳۹۵-۹۶)

جدول ۲. روستاهای نمونه

ردیف	نام روستا	سال ۱۳۹۰		سال ۱۳۹۶		فاصله تا بازارچه مرزی (km)
		تعداد خانوار	جمعیت	تعداد خانوار	جمعیت	
۱	کهنه لاهیجان	۱۷۱	۹۸۴	۲۳۶	۹۶۲	۴
۲	گزگسک	۱۵۵	۹۱۵	۱۹۳	۹۱۸	۵
۳	زیوه	۲۳۸	۱۲۸۱	۲۸۷	۱۴۲۳	۵
۴	شین آباد	۵۶۵	۲۹۰۸	۱۴۵۲	۵۷۱۸	۹
۵	بن دره	۷۷	۴۲۴	۱۳۱	۵۷۰	۹
۶	کله کین	۳۶	۹۳۱	۲۱۹	۹۳۱	۱۰
۷	چیانه	۶۵	۲۴۸	۸۵	۳۵۶	۱۳
۸	بادین آباد پیران	۸۵	۵۳۰	۱۰۱	۴۷۹	۲۷
۹	نیمنجه	۶۳	۴۲۰	۷۱	۳۷۲	۱۷
۱۰	سوغان لو	۹۹	۵۵۴	۱۰۸	۶۴۲	۲۵

منبع: مرکز آمار ایران

شکل ۵. نقشه موقعیت روستاهای مورد مطالعه
منبع: مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)

آزمون روایی صوری و محتوایی پرسش‌نامه پژوهش نیز بعد از بررسی اسنادی و ادبیات نظری، جهت پایایی و قابلیت اعتماد ابزار با استفاده از نرم افزار spss و آزمون آلفای کرونباخ مورد آزمایش قرار گرفت که به قرار جدول ۳ می‌باشد؛ که با توجه به بیشتر بودن ضریب آلفای کرونباخ از ۰/۷۰۰ قابل قبول و مناسب است.

جدول ۳. روایی و پایایی شاخص‌های تحقیق

شاخص	کیفیت آموزش	کیفیت امنیت	کیفیت اوقات فراغت	کیفیت زیرساخت‌ها	کیفیت محیط مسکونی	کیفیت سلامت و بهداشت	کیفیت اشتغال و درآمد	کیفیت تعامل و همبستگی
ضریب آلفای کرونباخ	۰/۷۷۰	۰/۷۳۵	۰/۸۱۰	۰/۷۳۰	۰/۷۴۰	۰/۷۷۵	۰/۷۸۰	۰/۷۲۵

سنجش روایی شاخص‌های تحقیق از دیدگاه خبرگان صورت گرفته و سپس متناسب با شرایط محدوده مورد مطالعه، بومی‌سازی شده‌اند. گردآوری داده‌ها بر مبنای دو روش اسنادی و میدانی صورت گرفته است. در روش میدانی

از فن پرسشگری و ابزار پرسشنامه استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و تحلیلی (تی تک نمونه‌ای، تحلیل واریانس یک طرفه، آزمون توکی و ضریب همبستگی پیرسون) و روش تصمیم‌گیری چند شاخصه TOPSIS برای سنجش کیفیت زندگی استفاده شده است.

تأسیس به عنوان یک روش تصمیم‌گیری چند شاخصه، روشی ساده ولی کارآمد در اولویت‌بندی محسوب می‌گردد. این روش در سال ۱۹۹۲ توسط چن و هوانگ با ارجاع به کتاب هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱ مطرح شده است (سجاسی و همکاران، ۱۳۹۶).

اساس این تکنیک، بر این مفهوم استوار است که گزینه انتخابی، باید کمترین فاصله را با راه حل ایده آل مثبت (بهترین حالت ممکن) و بیشترین فاصله را با راه حل ایده آل منفی (بدترین حالت ممکن) داشته باشد. فرض بر این است که مطلوبیت هر شاخص به طور یکنواخت افزایشی یا کاهش‌ی است. حل مسئله با این روش مستلزم شش گام زیر است:

۱- کمی کردن و بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم (N): برای بی‌مقیاس‌سازی، از بی‌مقیاس‌نورم استفاده می‌شود.

۲- به دست آوردن ماتریس بی‌مقیاس موزون (V): ماتریس بی‌مقیاس شده (N) را در ماتریس قطری وزن‌ها ($W_{n \times n}$) ضرب می‌شود، یعنی:

$$V = N \times W_{n \times n} \quad (1)$$

۳- تعیین راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده آل منفی:

$$[\text{بردار بهترین مقادیر هر شاخص ماتریس } V] = \text{راه حل ایده آل مثبت } (V_j^+) \quad (2)$$

$$[\text{بردار بدترین مقادیر هر شاخص ماتریس } V] = \text{راه حل ایده آل منفی } (V_j^-)$$

۴- به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه تا ایده آل مثبت و منفی:

فاصله اقلیدسی هر گزینه از ایده آل مثبت (d_j^+) و فاصله هر گزینه تا ایده آل منفی (d_j^-)، بر اساس فرمول‌های زیر حساب می‌شود.

$$d_j^+ = \sqrt{\sum_{i=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2}, \quad i = 1 \quad (3)$$

$$d_j^- = \sqrt{\sum_{i=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2}, \quad i = 1, 2, \dots, m \quad (4)$$

۵- تعیین نزدیکی نسبی (CL^*) یک گزینه به راه حل ایده آل:

$$CL^* = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+} \quad (5)$$

۶- رتبه‌بندی گزینه‌ها: هر گزینه‌ای که CL آن بزرگتر باشد، بهتر است.

نتایج و بحث

در گام اول برای سنجش احداث بازارچه مرزی تمرچین و میزان سنجش مؤلفه‌های کیفیت زندگی (مؤلفه‌های از دید جامعه نمونه) از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد. سپس برای بررسی توزیع فضایی اثرات بازارچه مرزی تمرچین روی ابعاد کیفیت زندگی روستاهای جامعه نمونه، تأثیر متغیر بعد فاصله روستاها با آزمون تحلیل واریانس یک طرفه مورد سنجش قرار گرفت. در ابتدا فاصله دورترین و نزدیکترین روستاها از بازارچه تمرچین مشخص و سپس روستاها در فواصل ۱ تا ۵ کیلومتر، ۶ تا ۱۰ کیلومتر و بیش از ۱۱ کیلومتر تا بازارچه دسته‌بندی شدند. همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد به جز در مؤلفه‌های کیفیت تعامل و همبستگی و سلامت و امنیت که بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند، در بقیه مؤلفه‌ها (آموزش، اوقات فراغت، آموزش، اشتغال و درآمد، محیط مسکونی و کیفیت محیط سکونتی، زیرساخت‌ها) شرایط کیفیت زندگی جامعه نمونه کمتر از حد متوسط ارزیابی شده است. پایین‌ترین میزان رضایت‌مندی از دید جامعه نمونه مربوط به مؤلفه اوقات فراغت می‌باشد که برابر با ۱/۸۱ محاسبه شده است.

جدول ۴. سطح معناداری ارزیابی ساکنین از متغیرهای مؤثر بر کیفیت زندگی

ابعاد	مؤلفه	آماره T	میانگین جامعه نمونه	سطح معناداری	حد متوسط
	آموزش	-۴۴/۸۳۰	۱/۸۶	۰/۰۰۰	۳
	سلامت و امنیت	۰/۲۶۷	۳/۰۱	۰/۰۰۰	۳
اجتماعی	اوقات فراغت	-۵۴/۶۲۲	۱/۸۱	۰/۰۰۰	۳
	تعامل و همبستگی	۴۶/۳۱۵	۴/۳۳	۰/۰۰۰	۳
	سلامت و بهداشت	-۲۹/۲۴۳	۲/۰۸	۰/۰۰۰	۳
اقتصادی	اشتغال و درآمد	-۱۴/۵۸۸	۲/۷۲	۰/۰۰۰	۳
	محیط سکونتی	-۲۹/۲۴۳	۲/۶۴	۰/۰۰۰	۳
کالبدی	زیرساخت‌ها	-۳/۸۷۹	۲/۹۲	۰/۰۰۰	۳

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول ۵، می‌توان پذیرفت که در روستاهای تمرچین به لحاظ رضایت‌مندی و تأثیرپذیری کیفیت زندگی آن‌ها بر اساس فاصله تا بازارچه مرزی در تمام ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، محیطی و نیز مجموع همه ابعاد تفاوت معناداری قابل مشاهده است.

بر اساس آزمون توکی همان‌گونه که جدول ۶ نشان می‌دهد روستاهای مرزی تمرچین به لحاظ رضایت‌مندی از ابعاد اجتماعی، اقتصادی کالبدی و کل ابعاد کیفیت زندگی در دو طبقه، قرار گرفته‌اند. همچنین با در نظر گرفتن تمامی ابعاد کیفیت زندگی، روستاهای منطقه مورد مطالعه بر اساس متغیر فاصله تا بازارچه مرزی در دو طبقه گروه‌بندی شده‌اند. یعنی روستاهای که در فاصله بین ۵-۱ و ۱۰-۶ کیلومتر از بازارچه مرزی واقع شده‌اند در طبقه ۱ روستاهای با بالاترین سطح کیفیت زندگی به لحاظ بعد اجتماعی قرار دارند و روستاهایی که در فاصله بیشتر از ۱۱ کیلومتر از

بازارچه مرزی قرار دارند سطح رضایت‌مندی کمتری به لحاظ بعد اجتماعی دارند نسبت به روستاهای دیگر دارند. در بعد کیفیت اقتصادی، روستاهای مورد مطالعه در دو طبقه قرار گرفته‌اند که روستاهای با فاصله بین ۵-۱ و ۱۰-۶ در طبقه ۱ و روستاهای با فاصله بیشتر از ۱۱ کیلومتر در طبقه ۲ قرار گرفته‌اند اما همان‌گونه که جدول ۵ نشان می‌دهد روستاهایی که در فاصله ۱۰-۶ کیلومتر از بازارچه مرزی هستند به لحاظ بعد اقتصادی رضایت‌مندی بیشتری نسبت به سایر روستاها یعنی روستاهای با فاصله کمتر از ۵ کیلومتر و بالای ۱۱ کیلومتر دارند. اما با در نظر گرفتن تمامی ابعاد کیفیت زندگی، نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد که روستاهای دهستان پیران شهرستان پیرانشهر را بر اساس متغیر فاصله تا بازارچه مرزی می‌توان در دو طبقه گروه‌بندی نمود.

جدول ۵. تحلیل واریانس تفاوت ابعاد کیفیت زندگی میان روستاها بر اساس بعد فاصله از بازارچه مرزی

ابعاد	سطح معناداری	جمع مجذورات		میانگین مجذورات	
		میان گروهی	درون گروهی	میان گروهی	درون گروهی
اجتماعی	۰/۰۰۲	۲/۶۷۱	۰/۲۹۶	۰/۰۲۲	۰/۱۴۸
اقتصادی	۰/۰۰۰	۱۱/۸۲۱	۱/۶۷	۰/۸۳۵	۰/۰۹۷
کالبدی	۰/۰۰۱	۳/۷	۰/۴۵۳	۰/۳۰	۰/۲۲۶
کل ابعاد	۰/۰۰۰	۲/۷۵۴	۰/۶۷۳	۰/۰۲۳	۰/۳۳۶

جدول ۶. آزمون توکی به منظور سطح بندی روستاهای نمونه بر اساس مؤلفه‌های کیفیت زندگی و فاصله آنها تا مرکز شهرستان

روستاها بر اساس بعد فاصله	کیفیت اجتماعی		کیفیت اقتصادی		کیفیت کالبدی		کیفیت کل	
	۱	۲	۱	۲	۱	۲	۱	۲
۱-۵	۲/۶۶	-	۲/۸۵	-	۲/۸۳	-	۲/۷۵	-
۶-۱۰	۲/۶۱	-	۲/۷۳	-	۲/۷۹	-	۲/۷۳	-
+۱۱	-	۲/۵۳	-	۲/۵۵	-	۲/۶۸	-	۲/۵۷

(معناداری طبقات در سطح آلفای ۰/۰۵)

همان‌طور که جدول ۷ نشان می‌دهد، تحلیل رابطه بین کیفیت زندگی و میزان درآمد در سطح روستاهای مورد مطالعه، نشان از وجود رابطه مستقیم و معناداری در سطح آلفا ۰/۰۱ دارد، به طوری که با افزایش درآمد شاخص کل کیفیت زندگی افزایش می‌یابد. بدین ترتیب به نظر می‌رسد که افزایش نسبی درآمد روستاییان در نزدیک بازارچه مرزی عاملی تأثیرگذار بر سطح کیفیت زندگی در ابعاد اجتماعی و اقتصادی و کالبدی در منطقه مورد مطالعه است.

سنجش سطوح تأثیر پذیری کیفیت زندگی از بازارچه‌های مرزی

با توجه به نتایج حاصل از آزمون‌های آماری T تک نمونه‌ای در ارتباط با بررسی میانگین هر یک از شاخص‌های کیفیت زندگی، روستاهای مورد مطالعه به لحاظ تأثیر پذیرفتن از بازارچه‌های مرزی با هم تفاوت‌های زیادی دارند. برای مشخص کردن این تغییرات از مدل تصمیم‌گیری چند معیاره تاپسیس استفاده شد تا تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی بین نقاط روستایی مشخص شود. زیرا مشخص شدن این تفاوت‌ها می‌تواند اولاً می‌تواند شناخت بهتری

از منطقه به دست داد، دوما امکان بهبود شرایط کالبدی، اجتماعی و مدیریتی روستاهای مورد نظر را از سوی برنامه‌ریزان و مدیران با مشارکت مردم فراهم می‌آورد. بدین منظور ابتدا ماتریس خام مربوط به متغیرهای تحقیق برای هر کدام از روستاهای مورد مطالعه تهیه گردید و استانداردهای بهترین‌ها و بدترین‌های تابع برای همه مقادیر مورد محاسبه قرار گرفت. در گام بعدی برای بیان اهمیت نسبی شاخص‌ها، وزن نسبی آن‌ها تعیین گردید. بدین منظور روش‌های گوناگون، مانند AHP، آنتروپی شانون و مدل فولر وجود دارد که متناسب با نیاز می‌توان از آن‌ها استفاده کرد. در پژوهش حاضر، از روش AHP برای تعیین وزن شاخص‌ها استفاده شده است. وزن معیارهای پیشنهادی توسط ۳۰ نفر از متخصصان، کارشناسان و مدیران مرتبط تعیین و محاسبه شده و به هر شاخص تخصیص داده شده است (جدول ۸).

جدول ۷. ضریب همبستگی بین درآمد و شاخص کل کیفیت زندگی

مؤلفه‌ها	میزان همبستگی	درآمد	شاخص کیفیت زندگی
	همبستگی پیرسون	۱/۰۰۰	۰/۴۶۲**
درآمد	سطح معناداری (sig)	.	۰/۰۰۰
	تعداد	۱۳۵	۱۳۵
	همبستگی پیرسون	۰/۴۶۲**	۱/۰۰۰
شاخص کیفیت زندگی	سطح معناداری (sig)	۰/۰۰۰	.
	تعداد	۱۳۵	۱۳۵

جدول ۸. وزن شاخص‌های کیفیت زندگی

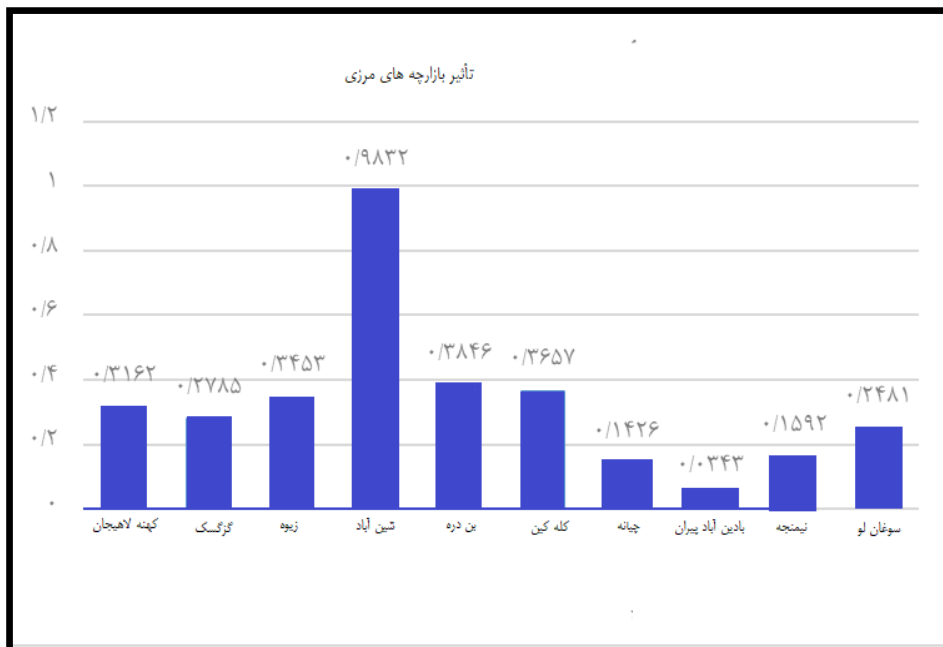
شاخص	وزن	شاخص	وزن
کیفیت آموزش	۰/۱۱۸	کیفیت سلامت و بهداشت	۰/۱۳۰
کیفیت سلامت و امنیت	۰/۱۳۷	کیفیت اشتغال و درآمد	۰/۱۳۳
کیفیت اوقات فراغت	۰/۱۱۳	کیفیت محیط سکونت	۰/۱۲۴
کیفیت تعامل و همبستگی	۰/۱۱۶	کیفیت زیرساخت‌ها	۰/۱۱۳۵

نتایج حاصله از مدل تاپسیس در جدول ۹ آورده شده است.

با توجه به نتایج نهایی تکنیک تاپسیس می‌توان گفت که روستای شین‌آباد با اختلاف بسیار زیاد از سایر روستاها از بازارچه مرزی تأثیر پذیرفته و از کیفیت زندگی بالاتری برخوردار است. روستای بادین‌آباد دارای کمترین اثرپذیری و کیفیت زندگی می‌باشد و در انتهای رتبه‌بندی قرار دارد. روستاهای بن‌دره، کله‌کین و زیوه به ترتیب با ضریب ۰/۳۸۴۶، ۰/۳۶۵۷ و ۰/۳۴۵۳ در رتبه‌های بعدی قرار دارند و از سطح کیفیت بالاتری برخوردارند. روستاهای چپانه، نمینجه و سوغان لو به ترتیب با ضریب ۰/۱۴۲۶، ۰/۱۵۹۲ و ۰/۲۴۸۱ در پایین‌ترین سطح کیفیت زندگی قرار دارند. شکل ۶ نشان‌دهنده فاصله روستاهای مورد مطالعه به لحاظ کیفیت زندگی می‌باشد.

جدول ۹. رتبه‌بندی و سطح‌بندی روستاهای مورد مطالعه به لحاظ کیفیت زندگی

رتبه	مقدار CI	نام روستا
۵	۰/۳۱۶۲	کهنه لاهیجان
۶	۰/۲۷۸۵	گزگسک
۴	۰/۳۴۵۳	زیوه
۱	۰/۹۸۳۲	شین آباد
۲	۰/۳۸۴۶	بن دره
۳	۰/۳۶۵۷	کله کین
۹	۰/۱۴۲۶	چپانه
۱۰	۰/۰۳۴۳	بادین آباد پیران
۸	۰/۱۵۹۲	نیمنجه
۷	۰/۲۴۸۱	سوغان لو

شکل ۶. رتبه روستاهای مورد مطالعه به لحاظ کیفیت زندگی

به طور کلی توزیع جغرافیایی اثرپذیری از بازارچه‌های مرزی و کیفیت زندگی در روستاهای مورد مطالعه در سه سطح قابل بررسی است (جدول ۱۰). سطح اول؛ روستاهای با کیفیت زندگی بالا، که در این سطح تنها روستای شین آباد قرار دارد. سطح دوم؛ روستاهای با کیفیت زندگی متوسط که در این سطح روستاهای کهنه لاهیجان، گزگسک، زیوه، بن دره، کله کین، و سوغان لو قرار دارند. سطح سوم؛ روستاهای با کیفیت زندگی پایین که روستاهای چپانه، بادین آباد و نیمنجه در این سطح قرار دارند. این امر نشان‌دهنده تأثیر پایین بازارچه‌های مرزی بر اساس شاخص‌های استفاده شده در تحقیق بر کیفیت زندگی روستاییان در این شهرستان است.

جدول ۱۰. سطح بندی سکونتگاه‌های روستایی به لحاظ کیفیت زندگی

سطوح کیفیت زندگی	روستاها	ضرایب در مدل TOPSIS
بالا	شین آباد	۰/۹۸۳۲
متوسط	کهنه لاهیج، گزگسک، زیوه، بن دره، کله کین، سوغان لو	۰/۳۶۵۷، ۰/۳۸۴۶، ۰/۳۴۵۳، ۰/۲۷۸۵، ۰/۳۱۶۲
پایین	چیانه، بادین آباد، نیمنجه	۰/۲۴۸۱، ۰/۱۴۲۶، ۰/۱۵۹۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جمع بندی و نتیجه گیری

با توجه به پیچیدگی و معضلات چند بعدی در مناطق مرزی نباید برای پاسخ‌گویی به آن‌ها به دنبال یک راه‌حل ساده گشت بلکه باید رویکردهای مختلف را در برابر معضلات مختلف ارائه نمود. بنابراین تبعیض و نابرابری در بهره‌مندی از فرصت‌های شغلی ایجاد اشتغال و درآمد مهم‌ترین عاملی است که بیشتر استان‌های مرزنشین گرفتار آن هستند. از این رو دولت‌ها در برابر چنین وضعیتی به دنبال راهکارهای مقابله با تبعات منفی اقتصادی و اجتماعی این امر هستند. یکی از این راهکارها رسمیت بخشیدن به دادو ستد کالا در برخی مبادی مرزی در قالب بازارچه‌های مرزی است. در مطالعات مرتبط با اثرات بازارچه مرزی بر کیفیت زندگی ابعاد مختلفی دارای اهمیت هستند. در این بین مفهوم کیفیت زندگی دارای ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی - کالبدی است. بدین منظور بر پایه ادبیات پژوهشی موجود در زمینه سنجش کیفیت زندگی با تأکید ویژه بر مناطق روستایی مرزی ۳۴ گویه در قالب ۸ قلمرو کیفیت تعامل و همبستگی اجتماعی، کیفیت آموزش، کیفیت اوقات فراغت، کیفیت سلامت و بهداشت، کیفیت زیر ساخت‌ها، کیفیت محیط سکونتی، کیفیت اشتغال و درآمد مورد بررسی قرار گرفت. تحقیق حاضر با تحقیق بدری و همکاران همسو می‌باشد و نشان می‌دهد که بازارچه‌های مرزی دارای اثرات متفاوت در روستاهای مناطق مرزی می‌باشد. علاوه بر این تحقیق افتخاری و همکاران که به کاهش فقر و نگاه‌داشت جمعیت رسیده بود با تحقیق حاضر همسویی دارد. تحقیق حاضر همسو با تحقیق پائوپه و همکاران بر اهمیت نقش بازارچه‌های مرزی در ایجاد اشتغال، تنوع کالا و افزایش استانداردهای زندگی تأکید دارد. همچنین تحقیق مورشید و همکارانش دارای اشتراکاتی از جمله افزایش کیفیت زندگی و اشتغال می‌باشد. با این نگرش تحقیق حاضر با هدف اثر بازارچه مرزی در کیفیت زندگی مناطق روستایی صورت گرفته است. بازارچه مرزی با هدف پویا کردن اقتصاد نواحی مرزی و بهبود کیفیت زندگی در نواحی مرزی به عنوان یک مجموعه که هدفش برقراری ارتباط بین کشورهای همسایه و نیز بهبود امرار معاش مردم مرزنشین در این امر نقش مهمی دارند. بر این اساس تحقیق صورت گرفته از گویه در قالب چهار بعد اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی و کالبدی طراحی و مورد آزمون قرار گرفت. از این رو می‌توان گفت که هر چه فاصله از بازارچه مرزی کمتر باشد میزان تأثیرات آن به مراتب بیشتر است. هر چند تحلیل دیدگاه ساکنین دهستان پیران از طریق آزمون T تک نمونه‌ای نشان می‌دهد که در برخی از ابعاد کیفیت زندگی (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی - کالبدی) میزان رضایت‌مندی آنها کمتر از حد مطلوب بوده است اما با فاصله گرفتن از بازارچه مرزی تمرچین رضایت‌مندی ساکنان روستاهای چیانه، بادین آباد پیران و نیمنجه به لحاظ این ابعاد کمتر شده است. می‌توان ادعا

نمود که بازارچه مرزی تمچین تأثیراتی در روستاهای که در فاصله نزدیکی به آن قرار دارند داشته است. اما بازارچه مرزی نتوانسته است در شاخص‌های آموزشی، کیفیت محیط مسکونی و کیفیت سلامت و بهداشت وضعیت رضایت‌بخشی داشته باشد و تا حدودی در ابعاد اقتصادی چون ایجاد شغل و درآمد توانسته نزدیک به حد متوسط باشد. همچنین کیفیت مسکونی در جامعه نمونه به دلیل وجود بافت فرسوده و قدیمی مساکن و پایین بودن کیفیت واحد مسکونی به لحاظ شکل و فرم در سطح پایینی قرار دارد. همچنین بازارچه مرزی از لحاظ ایجاد اشتغال نیز فقط توانسته کارهای یدی و سنگین برای ساکنین مناطق روستایی ایجاد کند که این نوع کارهای نیز تخصص و مهارت نیاز ندارند. روستا را از مراکز تولیدی به سمت خدماتی - مصرف سوق داده است. بنابراین در کل می‌توان گفت که بازارچه مرزی در بخشی از مؤلفه‌های کیفیت زندگی (اقتصادی) تا حدودی اثرگذار بوده و در دیگر مؤلفه‌های کیفیت زندگی (محیطی، کالبدی و اجتماعی) نتایج رضایت‌بخشی نداشته است. همچنین نتایج حاصل از تکنیک تاپسیس نشان‌دهنده فاصله روستاها به لحاظ برخورداری از کیفیت زندگی می‌باشد. روستای شین آباد با ضریب $0/9832$ بالاترین کیفیت زندگی و روستای بادین آباد پیران با ضریب $0/0343$ پایین‌ترین کیفیت زندگی را دارا می‌باشند. توزیع جغرافیایی سطوح کیفیت زندگی نشان‌دهنده این نکته است که اکثر روستاها در سطح دوم یعنی کیفیت زندگی متوسط قرار دارند.

باتوجه به نتایج تحقیق پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- توان‌سنجی روستاها در راستای توسعه مشاغل در بخش‌های مختلف کشاورزی، صنایع تبدیلی وابسته به کشاورزی، صنایع کوچک و خدمات
- تشویق و حمایت از بخش خصوصی به منظور سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی
- تقویت مراکز روستایی به درجه ماندگاری جمعیت
- گسترش مبادلات اقتصادی در بخش‌های مختلف بویژه کشاورزی جهت افزایش کیفیت زندگی و بهبود وضعیت معیشتی.
- دخیل دادن و مشارکت دادن مردم در طرح‌ها و برنامه‌ها

منابع

- آیین‌نامه بازارچه‌های مرزی. ۱۳۷۱. وزارت بازرگانی معاونت برنامه‌ریزی و بررسی‌های اقتصادی، تهران.
- احمدی‌پور، ز.، حافظ‌نیا، م. و محمدپور، ع. ۱۳۸۷. تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها نمونه موردی بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۶۵: ۱۸-۱.
- احمدی، ف. ۱۳۸۸. ارتقای روستا به شهر و نقش آن در بهبود کیفیت زندگی ساکنان محلی (مطالعه موردی: روستا-شهر صاحب شهرستان سقز) پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا،

دانشگاه تهران.

باسخا، م.، عاقلی کهنه شهری، ل. و مسائلی، ا. ۱۳۸۹. رتبه‌بندی شاخص کیفیت زندگی در استان‌های کشور. رفاه اجتماعی، ۱۰(۳۷): ۹۵-۱۱۲.

بدری، س.ع.، رضوانی، م.ر. و قرنجیک، م. ۱۳۹۰. سنجش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در نواحی روستایی مطالعه موردی: دهستان جعفریای جنوبی شهرستان ترکمن. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۴(۲): ۵۳-۷۴.

پورطاهری، م.، رکن‌الدین افتخاری، ع.ر. و فتاحی، ا. ۱۳۹۰. ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مورد مطالعه: دهستان خاوه شمالی، استان لرستان). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۷۶: ۳۱-۱۳.

حریرچی، ا.ح.، میرزایی، خ. و جهرمی، ا. ۱۳۸۸. چگونگی وضعیت کیفیت زندگی شهروندان شهر جدید پردیس. فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی، ۲(۴): ۸۹-۱۱۰.

حقیقی، م. ۱۳۸۸. بازرگانی بین‌الملل. چاپ ششم انتشارات دانشگاه تهران، تهران. ص ۷۸۲.

رکن‌الدین افتخاری، ع.ر.، پاپلی‌یزدی، م.ح. و عبدی، ع. ۱۳۸۸. ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه‌های مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی، نمونه موردی: بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه. فصلنامه ژئوپلیتیک، ۴(۲): ۸۹-۱۰۹.

رضوانی، م.ر.، متکیان، ا.ع.، منصوریان، ح. و ستاری، م.ح. ۱۳۸۸. توسعه و سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد، استان لرستان). مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای ۱(۲): ۸۷-۱۱۰.

سجاسی قیداری، ح.، اسفرم، ی. و رهبری، م. ۱۳۹۶. تحلیل نقش مدیریت محلی در کاهش آسیب‌پذیری کالبدی با رویکرد حکمروایی خوب (مطالعه موردی: دهستان بهمنی سرحدی غربی). راهبردهای توسعه روستایی، ۴(۳): ۴۰۵-۴۲۶.

سلیمانی، م.، منصوریان، ح. و براتی، ز. ۱۳۹۲. سنجش کیفیت زندگی در محله‌های در حال گذار شهری (مورد مطالعه: محله دروازه شمیران از منطقه ۱۲ شهر تهران). فصلنامه جغرافیای ایران، ۱۱(۳۸): ۷۵-۵۱.

صالح پور، ش. و جلالیان، ح. ۱۳۹۶. سنجش پایداری کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی (مورد مطالعه: دهستان حسنلو، آذربایجان غربی، ایران). راهبردهای توسعه روستایی، ۴(۴): ۴۲۷-۴۵۲.

طالب، م. و عنبری، م. ۱۳۸۷. جامعه‌شناسی روستایی ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران. چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران. ص ۵۱۰.

عندلیب، ع.ر. ۱۳۸۰. نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران. دانشکده فرماندهی و ستاد

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی. تهران.

- فتاحی، ا.، خراسانی، م.ا. و پایدار، ا. ۱۳۹۰. کیفیت زندگی و توسعه انسانی. نشر انتخاب، تهران. ص ۱۶۰.
- فرجی سبکیار، ح.ع.، صادقلو، ط. و سجاسی قیداری، ح. ۱۳۹۰. سنجش کیفیت زندگی در مناطق روستایی (مطاله موردی دهستان آق بلاغ استان زنجان). فصلنامه روستا و توسعه، ۴ (۱۴): ۲۷-۴۸.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۷۸. بررسی ابعاد قاچاق کالا و ارائه راهکارها با تأکید بر نقش گمرک، معاونت طرح و برنامه ریزی و بهبود سیستم‌های گمرکی، تهران.
- مختاری، م. و نظری، ج. ۱۳۸۹. جامعه‌شناسی کیفیت زندگی. انتشارات جامعه شناسان، تهران. ص ۲۰۸.
- مراتب، م. ۱۳۸۴. نگاهی به منطقه آزاد ارس. استانداری آذربایجان غربی. ارومیه.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۰. سالنامه آماری استان آذربایجان غربی. سرشماری نفوس و مسکن، تهران.
- موسوی، م. ۱۳۹۲. ارزیابی نقش بازارچه‌های مشترک مرزی در توسعه و رفاه مناطق مرزنشین (مطالعه موردی: بازارچه‌ی مرزی تمرچین پیرانشهر) جغرافیا و توسعه، ۱۱ (۳۳): ۷۰-۵۵.
- وزارت امور اقتصاد و دارایی. ۱۳۸۱. بررسی روند تشکیل بازارچه‌های مرزی مشترک و تحلیل وضعیت فعلی آنها. انتشارات وزارت امور اقتصاد و دارایی، تهران.
- Chandoevrit, W., Yongyuth, Ch. and Srawooth, P. 2004. Thailand's Cross BORDER ECONOMY, A Case Study of SA Kaeoand ChiangRai Thailand Development Resource Institute (TDRI).
- Costanza, E. 2008. An integrative approach to quality of life measurement. *Research, and Policy, Institut Veolia Environnement*, 1(1): 16-21.
- Epley, D. and Menon, M. 2008. A method of assessbng cross-sectional indicators into a community quality of life. *Social indicators Research*, 88(2): 281-296.
- Fahey, T., Whelan, C.T. and Maître, B. 2004. Quality of life in Europe. First results of a new pan-European Survey, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. *Institute for Advanced Studies*.
- Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities,
- Pacione, M. 1995. The use of objective and subjective measures of quality of life in human geography, *progress in human geography*, 6(4): 495-514.
- Schmitt, R.B. 2002. Considering social cohesion in quality of life assessments: consepts and measurment. *Social Indicators Research*, 58(1): 403-428

Shucksmith, M., Stuart, C. and Tanya, M. 2006. First European Quality of Life Survey: Urban-rural differences, University of Newcastle upon Tyne. *Institute for Advanced Studies*.

Ventegots, M. and Jovvj, N. 2003. Quality of life theory: an integrative theory of the global quality of life concept. *The scientific world jornal*, 3: 1030-1040.

Investigating the effect of border markets on the quality of life in rural areas - the case of: tamarchin border market of Piranshahr

Yaghoub Esfaram^{1*}, Hasan Estehkam², Mryam Shamanian¹ and Reza Asadi²

Submitted: 18 June 2018

Accepted: 6 December 2018

Abstract

In the last few decades, the concept of quality of life as one of the most fundamental development concepts that addresses the evaluation of individual and community's well-being has attracted the scholars, the planners and the governments. Therefore, the aim of this study is to analyze the effects of the market orientation on the components of the quality of life in the Piran rural district. The method of this research is descriptive-analytic based on field data. The statistical population in this research is the villages of the Piran village which are subject to the central district of Piranshahr. The method of selecting villages in this research was based on their distance from the border market. The villages were divided into three categories according to their distance to the border market. Three villages were selected from each category. In order to complete the questionnaires, fifteen heads of households were considered equally in each village. A total of 135 questionnaires were completed by the samples. The findings showed that based on the views of the studied community, the quality of education, the quality of leisure time, the quality of health, and hygiene are all lower than the average. The border market did not have any impact on the improvement of these components of quality of life. The quality of infrastructure, employment and income, and the quality of the residential environment are moderately evaluated, suggesting that the border market has somewhat affected these components. Moreover, the results indicate that the village of Shin Abad is the highest and Badabad village has the lowest quality of life.

Keywords: Piranshahr, Quality of life, Rural areas, Tamarrchin border market.

1- Ph.D. Student of Geography and Rural Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

2 - Master of Geography and Rural Planning, Faculty of Humanities Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

(*-Corresponding author Email: Y_esfaram@sbu.ac.ir)

DOI: 10.22048/rdsj.2019.136303.1741